

De maatschappelijke crisis van de Nederlandse kunstenaar

De maatschappelijke crisis van de kunstenaar in Nederland is niet gemakkelijk te begrijpen. Daarvoor zitten we er teveel middenin. Maar misschien mag ik het toch opmerkelijk noemen dat de maatschappelijke positie van autonome, vrije kunst, en dus van de kunstenaar, in Nederland zo slecht is. Nederland heeft immers zijn stempel op de kunstgeschiedenis gedrukt vanaf de late middeleeuwen tot heden.

Kunstenaars leven in Nederland massaal onder de armoedegrens. Vaak zelfs ver onder de armoedegrens. Gelukkig hebben velen van hen een levenspartner met een modaal of bovenmodaal inkomen. Maar niet allemaal. Vele kunstenaars houden hun kunstenaarschap boven water met bijbanen. Soms met meerdere bijbanen tegelijk. De kwaliteit van leven voor sommigen laat zich raden. Aan verzekeringen voor arbeidsongeschiktheid en de oude dag komen de meeste kunstenaars helemaal niet toe.

Tegelijk moeten kunstenaars als 'cultureel ondernemer' wel de markt op met hun 'product', met name sinds de kabinetten VVD en PvdA met Marc Rutte als premier. Het gaat niet om het werk, en de kwaliteiten daarvan, maar om het economisch nut ervan. 'Kun je ervan leven' is de meest gehoorde reactie die kunstenaars krijgen als reactie op hun antwoord op de vraag 'wat doe jij voor werk?'

Zelfs de kunstenaars die 'naam' hebben, en waarvan althans wordt beweerd dat ze internationaal succes hebben, hebben moeite om voldoende inkomen uit de kunstmarkt te verwerven en zo hun kunstenaarschap te blijven uit te oefenen. Vaak halen zij hun inkomen niet vooral uit de verkoop van werk, en het maken van tentoonstellingen, maar uit bijbanen die hen ten deel vallen vanwege de wat ongrijpbare (en daardoor onzekere) status van hun 'naam': docentschappen, adviesfuncties of grotere opdrachten, bijvoorbeeld in de openbare ruimte (minder vrij werk).

Er wordt nu hier en daar opgemerkt dat we kunstenaars beter zouden moeten betalen. Er zou een richtlijn voor de hoogte van honoraria voor kunstenaars bij tentoonstellingen moeten komen. Onduidelijk is nog wie deze richtlijn op zou moeten stellen en wie zich daar dan vervolgens aan zou gaan houden. Bottom line lijkt toch nog steeds: kunstenaar, als cultureel ondernemer moet je je zakelijker opstellen en beter gaan onderhandelen. Het probleem van kunstenaars blijft daarom voor alsnog hoe 'naam' te verwerven op de kunstmarkt.

Ook de subsidieverstrekker van de overheid, het Mondriaanfonds, is ondernemer geworden op de kunstmarkt. Het Mondriaanfonds is een serieuze onderneming met een echte directeur, een managementteam en personeel. Met zoveel vaste lasten voor de eigen onderneming, die bestaat van het zelf werven van fondsen bij de overheid, moet het Mondriaanfonds verstandig ondernemen. Dat betekent een financiële buffer opbouwen en de kunstenaars die het Mondriaanfonds steun verleent moeten daarom omgekeerd het Mondriaanfonds zelf steunen met hun positie op de 'kunstmarkt'. Het Mondriaanfonds moet zijn succes bewijzen aan de overheid met de successen die de kunstenaars die het steunt behalen op de markt. Het Mondriaanfonds moet 'naam' maken met tenminste een goed publieksbereik en met de cijfers van inkomsten van de door hen gesteunde kunst en projecten.

Hoe krijg je 'naam' op de kunstmarkt? Kun je eraan werken om 'naam' te krijgen? Zijn er bepaalde stappen mogelijk om de vereiste status te krijgen? Kun je als kunstenaar een ondernemingsplan maken?

Wie 'naam' heeft, en of dat terecht is blijft een onderwerp van discussie. Want waar meet je dat aan af? De vermeende 'belangwekkende kunstenaars' worden niet van belang geacht vanwege hun omzetcijfers. De belangwekkendheid, en relevantie van hun werk worden niet objectief gemeten. De status van de 'naam', de 'belangwekkendheid' en de 'relevantie van het werk' blijven ongrijpbaar. Het is niet dit of dat, maar dit én dat. Het gaat, behalve om de kwaliteiten van het werk, ook om wie zegt dat het werk belangwekkend is, en aan wiens oordeel geloof wordt gehecht door wie. Maar ook wie deze personen of instanties zijn ligt niet vast, en is ook niet te voorspellen.

Het gaat op de kunstmarkt uiteindelijk om het discours, je zou kunnen zeggen: het spel van wie, wanneer, voor wie, er om welke redenen, toe doet. Het lastige hierbij is dat het eigen getuigenis van een kunstenaar, of van de kwaliteiten van zijn of haar werk, wel meetellen, maar niet doorslaggevend zijn. Ook hier geldt: het gaat niet om deze of om een andere reden, maar om deze én om deze andere redenen. Om precies welke of wat voor soort redenen het gaat is niet eens vooraf vast te stellen. Geluk, toeval, wie je kent en wie je wat, op welk moment, gunt - dat speelt allemaal ook een rol bij het al dan niet verwerven van 'naam' op de kunstmarkt, in de kunstwereld.

Het is niet mogelijk om 'verstand' van kunst te hebben zoals een natuurwetenschapper kennis van de natuur kan verwerven. Je kunt zeker verstand hebben van kunst, maar deze kennis zul je steeds opnieuw moeten duiden en beargumenteren. Zelfs de in zekere mate 'gestolde' traditie van een zeker kunsthistorisch verstaan en waarderen, staat niet vast. Het blijft altijd mogelijk een andere, een nieuwe manier van begrijpen en waarderen voor te stellen. Hedendaagse kunst van levende kunstenaars wordt nog niet in een dergelijk 'gestold' begrip van een kunsthistorische traditie gewaardeerd. Ik vind dat juist bijzonder boeiend aan hedendaagse kunst. Dat begrip en de ermee samenhangende waardering moeten steeds weer opnieuw benoemd en beargumenteerd worden, en dit over een lange tijd beaamd door verschillende mensen, voordat het een zekere 'traditionele' status kan bereiken.

De status van de 'naam' van een kunstenaar blijft dus ongrijpbaar, en het is onmogelijk vast te stellen welke stappen je als kunstenaar precies moet zetten om 'naam' te verwerven. Per kunstenaar kan dat ook verschillen. Daarom zou de overspannen nadruk en betekenis die 'naam hebben' in de Nederlandse kunstwereld, die momenteel vooral als een 'markt' wordt begrepen, nu heeft toch als onterecht begrepen moeten worden. Het is bekend dat hedendaagse kunst, kunst die nu 'naam' heeft en nu geld opbrengt, over enkele jaren weer bijna vergeten (en daarmee economisch minder waard) kan zijn. Degene die hedendaagse kunst als een economische investering durft te presenteren is niet meer dan een gokker of een charlatan. Het is eigen aan het discours van de kunst dat de waarde van een werk in het heden nog niet 'gestold' kan zijn tot een beaamde kunsthistorische traditie van begrip en waardering, en de daarmee samenhangende economische waarde.

De 'naam' van een kunstenaar kan dus in no time 'vervliegen'. De status is aan verandering onderhevig. Laat daarom niet vooral *wie* iets zegt tellen, maar meer *wat* iemand zegt en waarom. Met andere woorden: laat het werk zelf tot werking komen. Analyseer het werk, beschrijf het, duidt wat het kan betekenen. Of het nu bij deze gerenommeerde galerie hangt of bij de bibliotheek in het dorp. Of de maker ervan nu al een tentoonstelling heeft gedaan voor het Stedelijk in Amsterdam of dat dit pas de eerste keer is dat hij of zij ermee naar buiten treedt op zijn of haar oude dag. Het werk zelf dus, autonoom, los - leeg gemaakt - van de vermeende status van de maker of de context. Zelfs Warhols Brillo-boxes moeten in het hier

en nu hun werk kunnen doen, als een autonoom kunstwerk. Alsjeblieft niet als economische investering en museaal-historisch voorwerp.

De maatschappelijke crisis van kunstenaars in Nederland, en daarmee van de kunst zelf, komen we niet te boven door de kunstenaar tot ondernemer op het marktsegment van de kunstmarkt te maken. De markt is daarvoor te klein, het verwerven van status op de kunstmarkt is te ongrijpbaar, teveel afhankelijk van toeval, goodwill van de 'statusverleners' van het moment en daarmee helaas ook van willekeur. Als we vrije, autonome kunst op prijs stellen, moeten we deze kunst op zijn eigen merites benaderen, dat wil zeggen: de eigen, waarneembare (dat zijn de esthetische) kwaliteiten van het kunstwerk en deze waarderen en duiden in discours. Een werk waarderen en wellicht kopen omdat je zelf begrijpt waarom het - wat - voor je betekent, hoe open (vrij) de betekenissen tegelijk ook zullen zijn.

Idealistisch? Geen nu in Nederland levende kunstenaar besloot om kunstenaar te worden omdat hij of zij dacht een niche in de kunstmarkt te kunnen vinden, en daarin een goede, winstgevende onderneming op te kunnen bouwen. Geen levende kunstenaar maakt zijn werk 'omdat het redeloos mooi is'. Het is mooi, het is interessant, het is gemaakt *omdat* en ook wel *opdat*. Ik denk dat alle Nederlandse kunstenaars al wel verwachtten dat het moeilijk zou worden een stabiel en zekerheid gevend inkomen op te bouwen toen ze aan hun kunstenaarschap begonnen. Dat we dat toch deden, dat moet niet alleen onszelf - maar ook de maatschappij waarin we leven en werken - te denken geven.

De crisis van de Nederlandse kunstenaar, van de kunst in Nederland, gaat niet eens over het inkomen van kunstenaars alleen, maar over de waarde die we toekennen aan het nutteloze van de vrije, autonome kunst. De vragen die uit deze vraag voortkomen, zijn het volgens mij op zijn minst waard te overdenken. Ook al is er geen definitief antwoord op te geven.

Ton Kruse 15-3-2016